

วิธีการรักษาศีล 5 ตามนโยบายของโครงการหมู่บ้านศีล 5 ของชุมชนในตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัด  
เพชรบูรณ์

METHODS-KEEPING THE FIVE PRECEPTS ACCORDING TO THE FIVE PRECEPTS VILLAGE  
PROJECT IN PAKCHONG SUB-DISTRICT, LOMKAO DISTRICT, PETCHABOON PROVINCE

พระครูโกศลพัชราภัย (ประทวน ศรีจันทร์)

วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ พระครูพิพิธจรรยา, ผศ.ดร. และ ดร.สุนทร สุทรัพย์ทวีผล

### บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบการเก็บข้อมูลภาคสนามและการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผลการศึกษาพบว่า ศีล ได้แก่ ความประพฤติที่เป็นปกติ เป็นเจตนาที่จะงดเว้นความผิดทั้งทางกายและวาจา เป็นเบื้องต้นเป็นที่ตั้งเป็นบ่อเกิดแห่งคุณความดีทั้งหลาย และเป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง ศีลพื้นฐานเรียกว่าเบญจศีล ซึ่งได้นำมาเป็นหลักการของโครงการ “หมู่บ้านรักษาศีล 5” วิธีการรักษาศีล 5 ของชุมชนในตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า โดยภาพรวมมีการรักษาศีลในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ มีการรักษาศีลในระดับมากทุกด้าน เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ ศีลข้อที่ 2 – 3 – 5 – 4 และ 1 ตามลำดับ แรงจูงใจในการรักษาศีล มี 3 ประการ คือ 1. แรงจูงใจจากจารีตประเพณี 2. แรงจูงใจจากการรณรงค์ และ 3. แรงจูงใจใฝ่ดี สำหรับรูปแบบและวิธีการในการรณรงค์ให้ประชาชนรักษาศีลสามารถประยุกต์หลักปธาน 4 ได้แก่ 1. สวรรปธาน: เฝาระวังไม่ให้มีการทำผิดศีล 2. ปหานปธาน: ฟืนฟู แก้อไข กลุ่มที่มีพฤติกรรมทำผิดศีล 3. กาวนาปธาน: รณรงคให้มีการรักษาศีล และ 4. อนุรักษนาปธาน: ต่อยอดกิจกรรมที่ทำแล้วได้ผลดีให้พัฒนายิ่งๆ ขึ้นไป

คำสำคัญ : ศีล 5, หมู่บ้านรักษาศีล 5, ตำบลปากช่อง

### Abstract

This study was a qualitative research. It consists of field data collection and In-Depth Interview with Key Informants. The results of the study found that the precepts is normal behavior. It is intended to refrain from both physical and verbal offenses, is a preliminary of all virtues and is the president of all dharma. The basic precepts are called Benjasin which was introduced as the principle of the project "Village keeping the 5 precepts". The 5 precepts of communities in Pakchong sub-district, Lomsak district, Phetchabun province, found that overall, the precepts were kept at a high level. When considering each item there is a high level of precepts in every aspect. In descending order, the precepts number 2 - 3 - 5 - 4 and 1, respectively. There are 3 motivations for people in the precepts areas: 1) custom motivation 2)

campaign motivation and 3) good motivation. For the format and method of campaigning for people to keep the precepts able to apply 4 principles as follows; 1) Sangvonpan: be careful not to violate precepts, 2) Phan Pathan: revitalize the people who have behaved wrongdoing, 3) Prayer Patan: rarity to keep precepts and 4) Anurak Khanapathan: extension of activities.

**Keywords:** Five Precepts, Village keeping the 5 precepts, Pakchong Sub-district

## บทนำ

ศีล 5 เป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นของชาวพุทธ เป็นกุศลมีความไม่เดือดร้อนเป็นข้อดีที่พึงได้รับ ความคลายกำหนด เป็นทางแห่งความหลุดพ้น ศีลพื้นฐานมี 5 ลิกขาบท ได้แก่ (1) เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ (2) เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ (3) เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติดินในกาม (4) เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ (5) เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุรา และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท ศีล 5 นั้นเป็นรากฐานของคุณงามความดี เป็นเบื้องต้นของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ความสำคัญของการรักษาศีลทำให้เกิดผลดีทั้งแก่ตนเองและสังคม ด้วยเหตุนี้ คณะสงฆ์ จึงดำริโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 โดยให้พุทธศาสนิกชนได้น้อมนำหลักศีล 5 มาประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยมีแนวทางให้หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล จำนวน 5,914 หน่วยทั่วประเทศเป็นหน่วยงานดำเนินการ มอบหมายให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติร่วมกับคณะสงฆ์ หน่วยงานราชการ สถานศึกษา องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรภาคเอกชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์กรเครือข่าย ชาวพุทธ ได้ขับเคลื่อนโครงการเพื่อสนับสนุนนโยบาย

หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลปากช่อง ได้จัดทำโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 มาตั้งแต่ พ.ศ.2557 เพื่อส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนได้รับการส่งเสริมให้ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของศาสนา ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ทำให้เกิดความรักความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ให้รู้จักใช้หลักธรรมมาเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตเพื่อความสงบสุขร่มเย็นแก่ตนเองครอบครัวและประเทศชาติ มีพื้นที่รับผิดชอบรวมจำนวน 17 หมู่บ้าน จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 4,037 ครัวเรือน และจำนวนประชากรมีทั้งหมด 13,270 คน การศึกษาวิธีการรักษาศีล 5 ของประชาชนในหมู่บ้านในเขตตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ จะสามารถนำผลที่ได้จากการศึกษาไปปรับใช้และพัฒนาแนวทางการรักษาศีลในตำบลปากช่อง และตำบลอื่นๆ ในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ต่อไป

## วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิธีการรักษาศีล 5 ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาวิธีการรักษาศีล 5 ตามนโยบายของโครงการหมู่บ้านศีล 5
3. เพื่อวิเคราะห์วิธีการรักษาศีล 5 ตามนโยบายของโครงการหมู่บ้านศีล 5 ของชุมชนในตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

## วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานของการวิจัย 2 ประเภท คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยในเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

### 1. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)

ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง หนังสือรายงานการวิจัย ที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการรักษาศีล 5 ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ตลอดจนทั้งความหมาย อานิสงส์วิธีการรักษาศีล 5 และนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5

### 2. การวิจัยในเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

เน้นการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีขั้นตอนดังนี้

- 1) การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดำเนินการ
- 2) ประมวลความคิดเห็นในรูปแบบของข้อมูลทางสถิติ ระบบสารสนเทศ และพัฒนาไปสู่ประเด็นแนวทางการรักษาศีล 5 ตามนโยบายของโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5
- 3) การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเป็นการวิจัยและพัฒนาารูปแบบการรักษาศีล 5 ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ที่เหมาะสมต่อไป

### 3. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนดังนี้

- 1) การลงพื้นที่ตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อสนทนากลุ่ม สัมภาษณ์ และรวบรวมข้อมูลจากพระสงฆ์ ผู้นำชุมชนของแต่ละชุมชน
- 2) การสัมภาษณ์ สนทนากลุ่มกับผู้นำทางด้านศาสนา เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน เพื่อรับแนวทางที่คณะสงฆ์ ผู้นำชุมชนใช้ในการรณรงค์ให้มีการรักษาศีล 5 ตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 และแนวทางพัฒนารูปแบบ/วิธีการที่เหมาะสมสำหรับการรณรงค์ให้มีการรักษาศีล 5
- 3) การสัมภาษณ์เชิงลึกกับนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่มีส่วนรับผิดชอบในโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาและรณรงค์ให้ประชาชนเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 และมีการรักษาศีล 5 กันอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

### พื้นที่ในการศึกษาวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การศึกษา คือ ชุมชนตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ทั้งหมด 17 หมู่บ้าน 7 วัด

### ประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนด ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

1. การวิจัยในเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยเป็นการสุ่มตัวอย่างจำนวน 400 คน

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 30 รูป/คนประกอบด้วย 1) พระสงฆ์ 7 รูป 2) ผู้นำชุมชน 14 คน 3) ตัวแทนหน่วยงานของภาครัฐ 4 คน และ 4) นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา 5 รูป/คน

### เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีรูปแบบวิธีการวิจัยผสมผสาน ทั้งการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ มีเครื่องมือในการวิจัยประกอบด้วย

1. แบบสอบถาม (Questionnaires) จัดทำขึ้นเพื่อสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยสุ่มกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 400 คน

2. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indept-Interview) มุ่งเน้นการสัมภาษณ์เชิงลึกพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐและนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา

### การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยได้แบ่งการเก็บข้อมูลออกเป็น 4 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การเก็บข้อมูลทางด้านเอกสาร

ระยะที่ 2 การลงสำรวจข้อมูลภาคสนาม

ระยะที่ 3 จัดพิมพ์รายงานการวิจัยเพื่อนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อพัฒนาและปรับปรุงรายงานวิจัย

ระยะที่ 4 สรุปองค์ความรู้และจัดพิมพ์รายงานการวิจัย ตลอดทั้งเผยแพร่ความรู้ต่อไป

### การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ เน้นการศึกษวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามที่ได้เก็บรวบรวมจากกลุ่มประชาชนในพื้นที่ชุมชนตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยใช้ค่าสถิติร้อยละ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามเนื้อหา (Content analysis) แล้วสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูล นำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา

### สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษสรุปได้ดังนี้

#### 1. วิธีการรักษาศีล 5 ตามหลักพระพุทธศาสนา

ศีล ได้แก่ ความประพฤติที่เป็นปกติ เจตนาที่จะงดเว้นความผิดทั้งทางกายและวาจา ไม่เฉพาะเจาะจงลงไปเพียงแค่ 5 ลีขบาท แต่หมายรวมเอาความผิดทั้งหมดที่อาจเกิดขึ้นทางกายและวาจา ส่วนความหมายอย่างแคบได้แก่ ลีขบาท 5 ข้อ เป็นแนวทาง หลักการ หลักประพฤติกปฏิบัติทางกายและวาจาในทางที่ตั้งงามให้เป็นไปโดยปกติ ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมให้มนุษย์ทุกคนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข ปราศจากการ

เบียดเบียนทำร้ายกัน ศิลในพระพุทธศาสนาจำแนกเป็น 5 ประเภท 1) ศิล 5 หรือเบญจศิล 2) ศิล 8 (อัฐศิล) หรือศิลอุโบสถ 3) ศิล 10 (ทศศิล) หรือสิกขาบท 10 ประการ 4) ศิล 227 หรือสิกขาบท 227 และ 5) ศิล 311 หรือสิกขาบท 311 เมื่อว่าโดยระดับชั้นแล้วมีอยู่ 3 ระดับ คือ 1) หินศิล 2) มัชฌิมศิล และ 3) ปณีตศิล

สาระสำคัญแห่งศิลในพระพุทธศาสนา คือทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูล แก่การปฏิบัติกิจการต่างๆ เพื่อให้เข้าถึงจุดมุ่งหมายที่ตีตามโดยลำดับจนถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต ทำให้สมาชิกของสังคมอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข ดำรงอยู่ด้วยดี ทำภารกิจของตนอย่างราบรื่นกับทั้งช่วยฝึกหัดขัดเกลาดตนเอง ทำให้กิเลสเบาบางด้วยการควบคุมยับยั้ง ปรึบความสำรวม ปรึบการแสดงออกทางกาย วาจา ให้เอื้อแก่สภาพความเป็นอยู่อย่างสันติสุข นอกจากนั้นจุดมุ่งหมายของศิลยังสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเด็น คือ 1) เป็นรากฐานแห่งความสงบ 2) เป็นมาตรฐานแห่งการอยู่ร่วมกัน และ 3) เป็นเครื่องมือสร้างสันติภาพ

ศิลมีอานิสงส์แก่บุคคลผู้รักษาศิลอยู่เสมอ เพราะศิลเป็นเบื้องต้นเป็นที่ตั้งเป็นบ่อเกิดแห่งคุณความดีทั้งหลาย และเป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง โดยอาจจำแนกอานิสงส์ออกเป็นข้อๆ คือ ศิลข้อ 1 ทำให้เป็นคนอายุยืน ศิลข้อ 2 จะเป็นคนรักษาทริปิฎกได้ดี ไม่มีใครคิดลักขโมย ไม่มีใครเอารัดเอาเปรียบคอยโกงคอยกิน ศิลข้อ 3 จะเป็นคนมีสุขภาพกาย สุขภาพใจดี ไม่พะวง ไม่กั๊งวลกับลูกกับเมีย ศิลข้อ 4 ทำให้เป็นคนพูดจาไพเราะมีวาทศิลป์ พูดแล้วมีอำนาจ มีพลัง ศิลข้อ 5 เป็นผู้มั่งคั่งปัญญาดีเลิศ เป็นต้น ส่วนผู้ที่ทำผิดศิลย่อมได้รับผลกระทบในมิติของศาสนา คือยอมเข้าถึงอบายภูมิ ในมิติทางด้านสังคมย่อมได้รับการรังเกียจจากสมาชิกในสังคม ยิ่งไปกว่านั้นอาจได้รับโทษตามกระบวนกฎหมาย เพราะผู้ที่ทำผิดศิลนั้นเป็นต้นเหตุที่ทำให้สังคมเดือดร้อน

ศิล 5 หรือเบญจศิล เป็นศิลขั้นพื้นฐานสำหรับประชาชนทั่วไป มีองค์ประกอบ 5 สิกขาบท ได้แก่

1. สิกขาบทที่ 1 ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์
2. สิกขาบทที่ 2 อทินนาทานา เวรมณี คือ เว้นจากการลักทรัพย์
3. สิกขาบทที่ 3 กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี คือ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม
4. สิกขาบทที่ 4 มุสาวาทา เวรมณี คือ เว้นจากการกล่าวเท็จ
5. สิกขาบทที่ 5 สุราเมรัยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี คือ เว้นจากการดื่มน้ำเมา

ศิล 5 นี้ได้ถูกนำมาเป็นบทหลักการตามโครงการสร้างความปลอดภัยของสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา “หมู่บ้านรักษาศิล 5” เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ เพื่อสร้างความสามัคคีปรองดองและประโยชน์สุขของประชาชน และเพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีโดยยึดมั่นตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา อันจะส่งผลให้ประเทศชาติมีความสงบร่มเย็น โดยเน้นการรณรงค์ส่งเสริมและสนับสนุนให้มี “หมู่บ้านรักษาศิล 5” ขึ้นในทุกส่วนของประเทศ สาระหลักของโครงการหมู่บ้านรักษาศิล 5 คือ การนำเอาหลักศิล 5 ของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้และขับเคลื่อนไปตามชุมชน หมู่บ้าน สถานที่ราชการ สถานศึกษาต่างๆ เพื่อให้เกิดความปลอดภัยของสมานฉันท์ คือ ความร่วมมือกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แห่งหมู่คณะ ในการดำเนินชีวิตหรือในการทำกิจการงานโดยชอบธรรมร่วมกัน

## 2. วิธีการรักษาศีล 5 ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา กรณีศึกษาชุมชนในตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

การศึกษาวិธีการรักษาศีล 5 ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา กรณีศึกษาชุมชนในตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ 2 รูปแบบคือ การเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการใช้แบบสอบถามจำนวน 400 ชุด และการเก็บข้อมูลโดยวิธีสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 34 รูป/คน ผลการวิจัยมีดังนี้

1) การเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการใช้แบบสอบถามจำนวน 400 ชุด ผลการวิจัยพบว่า การรักษาศีล 5 ของชุมชนตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมมีความเห็นอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อพบว่า ทุกข้อมีความคิดเห็น อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ศีลข้อที่ 2 เว้นจากการลักทรัพย์ ศีลข้อที่ 3 เว้นจากการประพฤตินอกใจ ศีลข้อที่ 5 เว้นจากการดื่มสุราเมรัย ศีลข้อที่ 4 เว้นจากการพูดเท็จ และศีลข้อที่ 1 เว้นจากการฆ่าสัตว์ ตามลำดับ

ในส่วนของศีลข้อที่ 1 เว้นจากการฆ่าสัตว์ ในภาพรวมพบว่า ประชาชนในเขตตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์โดยภาพรวมรักษาได้มากที่สุด เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า การละเว้นการฆ่าสัตว์ทุกประเภท การหลีกเลี่ยงการทำร้ายเบียดเบียนสัตว์ทุกประเภท และการไม่นิยมเครื่องประดับที่ทำมาจากอวัยวะสัตว์ อยู่ในระดับ มากที่สุด ส่วนการไม่กินเนื้อสัตว์ทุกประเภท อยู่ในระดับ มาก

ในส่วนของศีลข้อที่ 2 การเว้นจากการลักทรัพย์ ในภาพรวมพบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด พิจารณาตามรายข้อพบว่า ประชาชนไม่ทุจริต ยักยอก หรือฉวยโอกาสจากสิ่งของที่เป็นสาธารณสมบัติ มีค่าคะแนนสูงสุด รองลงมาคือ ไม่รวมมือกับบุคคลอื่นในการทุจริต ฉ้อโกง ไม่ขโมยของผู้อื่นอย่างเด็ดขาด และไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ตามลำดับ

ในส่วนของศีลข้อที่ 3 การเว้นจากการประพฤตินอกใจ ในภาพรวมพบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุดทุกข้อ ตามรายข้อพบว่า ประชาชนซื่อสัตย์ต่อคู่สมรส/คู่รัก (แฟน) ของตนตลอดมากที่สุด รองลงมาคือ ไม่มีชู้ / กิ๊ก ไม่รวมประเวณีกับผู้ที่ไม่ใช่คู่ครอง และไม่ใช้บริการทางเพศจากชาย-หญิงที่ขายบริการ ตามลำดับ

ในส่วนของศีลข้อที่ 4 การเว้นจากการพูดเท็จ ในภาพรวมพบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายข้อพบว่า ประชาชนรักษาศีลโดยการไม่พูดเพื่อเจ้อไร้สาระมากที่สุด รองลงมาคือไม่พูดเท็จ (โกหก) แม้ในสถานการณ์คับขัน ไม่พูดคำส่อเสียด กระทบกระเทียบผู้อื่น และไม่พูดคำหยาบคาย ตามลำดับ

ในส่วนของศีลข้อที่ 5 การเว้นจากการดื่มสุราเมรัย ในภาพรวมพบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายข้อพบว่า ประชาชนรักษาศีลโดยการไม่เสพสิ่งเสพติดให้โทษอื่นๆ เช่น บุหรี่ ยาบ้า มากที่สุด รองลงมาคือไม่ผลิตและจำหน่ายสุรา/ยาเสพติด เข้าร่วมโครงการงดเหล้าเข้าพรรษา/วันพระและไม่ดื่มสุราและของมึนเมา เช่น เบียร์ สาโท ตามลำดับ

2) การเก็บข้อมูลโดยวิธีสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 34 รูป/คน จากการศึกษาพบว่า สภาพทั่วไปของการรักษาศีล 5 ของประชาชนในพื้นที่ตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ส่วนมากยังมีการรักษาศีล 5 กันได้อย่างเคร่งครัด เพราะเป็นวิถีชีวิตที่ยึดถือกันมา

อย่างนมนาน จนถึงเป็นขนบธรรมเนียม จารีตข้อปฏิบัติพื้นฐานของชุมชน แต่มีศีล 5 บางข้อ คือ การฆ่าสัตว์ ที่ชาวบ้านยอมรับว่ามี การผิดศีล โดยมองว่าเป็นการฆ่าสัตว์เพื่อการเลี้ยงชีพ เป็นความจำเป็นทางด้านการดำรงชีวิต

แรงจูงใจที่ทำให้ประชาชนรักษาศีล 5 ส่วนมากเกิดจากการที่ทุกคนเป็นชาวพุทธ ได้รับการปลูกฝังเรื่องการรักษาศีล 5 มาโดยตลอด กับทั้งพระสงฆ์ก็ได้ทำหน้าที่ในการเทศนาสั่งสอน อบรม และชี้แจงแสดงโทษของการกระทำผิดศีล ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงกลัวต่อบาปและผลของบาปที่ตนกระทำ แรงจูงใจที่ทำให้ประชาชนในพื้นที่รักษาศีล 5 มีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ 3 ประการ ได้แก่ 1. แรงจูงใจจากจารีตประเพณี 2. แรงจูงใจจากการรณรงค์ และ 3. แรงจูงใจใฝ่ดี

สาเหตุที่ทำให้ประชาชนไม่สามารถรักษาศีล 5 ได้นั้น พบว่า ประชาชนส่วนมากจะไม่สามารถรักษาศีล ข้อที่ 1 ปาณาติบาต การฆ่าสัตว์ และข้อที่ 5 สุราเมรัย การดื่มสุรา มากที่สุด สาเหตุจำแนกออกไปเป็น 2 ประการ ได้แก่ ความจำเป็นในการดำเนินชีวิต และวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน

แนวทางการพัฒนาประชาชนให้รักษาศีล 5 นั้น ควรเป็นการทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วน เป็นการประสานงานกันของพลังบวร คือ บ้าน วัด และราชการ ส่วนรูปแบบและวิธีการในการรณรงค์ให้ประชาชนในเขตตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์รักษาศีล 5 นั้น สามารถประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ หลักปธาน 4 ได้แก่ 1. สังวรปธาน เป็นการเฝ้าระวังไม่ให้เกิดการทำผิดศีล 5 ของประชาชน 2. ปหานปธาน เป็นการฟื้นฟู แก้ไข ประชาชนกลุ่มที่มีพฤติกรรมทำผิดศีล 5 หรือ แก้ไข ปรับปรุง วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่มีโอกาสต่อการทำผิดศีล 5 3. ภวานापธาน เป็นการสร้างสรรค์โอกาสช่องทาง และกิจกรรมต่างๆ เพื่อเป็นการรณรงค์ให้มีการรักษาศีล 5 อย่างหลากหลายและครอบคลุมทั้งตำบล และ 4. อนรุทกขนาปธาน คือ เป็นต่อยอดกิจกรรมที่ทำแล้วได้ผลดีให้พัฒนายิ่งๆ ขึ้นไป

## อภิปรายผล

โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของชุมชนตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ดำเนินการโดยหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลปากช่อง (อปต.) และโดยความร่วมมือของหน่วยงานราชการ ประชาชนทุกภาคส่วน ดังงานวิจัยของ พระราเชนทร์ วิสารโท ที่ได้ศึกษารูปแบบการดำเนินงานขับเคลื่อนโครงการ “หมู่บ้านรักษาศีล 5” พบว่า รูปแบบการดำเนินงานขับเคลื่อนโครงการ “หมู่บ้านรักษาศีล 5” คือ รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของปัจเจกบุคคล กลุ่มคน โดยการทำกิจกรรมร่วมกันตลอดจนมี เป้าหมายเดียวกัน หรือที่เรียกว่าเครือข่ายทางสังคมนั้น ซึ่งหมายถึงการดำเนินการเพื่อเชิญชวนให้คนในหมู่บ้านมาร่วมกันรักษาศีล 5 จะต้องมีการสร้างเครือข่าย เพื่อเชื่อมโยงกลุ่มคนที่สมัครใจจะร่วมกัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน

ประชาชนในตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้ตระหนักและให้ความสำคัญต่อการรักษาศีล 5 ในระดับดีมากทุกข้อ ทั้งนี้เป็นผลมาจากการได้รับการปลูกฝังมาจากความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนา สืบมาจากรุ่นปู่ตายาย โดยเห็นว่า ศีล 5 นั้นเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานที่จะทำให้สังคมเกิดความสงบสุข และเป็นจารีต แนวประเพณีของผู้คนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระวิมาน คมภีร์ปญโญ ที่ได้ศึกษาวิเคราะห์ ศีล 5 ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ พบว่า การนำศีล 5 มาเป็นรากฐานของสันติภาพนั้น สามารถทำได้ด้วยการนำไปเป็นรากฐานของสันติภาพควบคู่ไปกับการปรับโครงสร้างสังคมแนวราบ ได้แก่ การนำไปสู่วัฒนธรรมแบบเมตตา

กรุณาและวัฒนธรรมแบบสันติวิธี ศิล 5 นั้นนำมาทั้งความเสมอภาค ความยุติธรรม ภาวดีรภาพ สัมพันธภาพ คุลย ภาพและเคารพักดีศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งจะทำให้สังคมเป็นแบบสวัสดิการที่ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน

การรักษาศิลป 5 ของประชาชนในตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า ประชาชนสามารถรักษาศิลปอยู่ในระดับดีมาก โดยประชาชนรักษาศิลปข้อที่ 2 เว้นจากการลักทรัพย์มากที่สุด รองลงมาคือ ศิลข้อที่ 3 เว้นจากการประพฤติดินในกาม ศิลข้อที่ 5 เว้นจากการดื่มสุราเมรัย ศิลข้อที่ 4 เว้นจากการพูดเท็จ และ ศิลข้อที่ 1 เว้นจากการฆ่าสัตว์ ตามลำดับ ซึ่งแตกต่างจากการวิจัยของ สุภาพร วัชรคุปต์ ที่ได้ศึกษาพฤติกรรมการรักษาศิลป 5 ของประชาชนในหมู่บ้านรักษาศิลป 5 นาร่องอำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ซึ่งพบว่า พฤติกรรมการรักษาศิลป 5 ของประชาชนในหมู่บ้านรักษาศิลป 5 นาร่อง อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยประชาชนในหมู่บ้านรักษาศิลปข้อที่ 3 เว้นจากการประพฤติดินในกามมากที่สุด รองลงมาคือการรักษาศิลปข้อ 2 เว้นจากการลักทรัพย์ การรักษาศิลปข้อ 5 เว้นจากการดื่มสุราเมรัย การรักษาศิลปข้อ 1 เว้นจากการฆ่าสัตว์ และการรักษาศิลปข้อที่ 4 เว้นจากการพูดปด ทั้งนี้เกิดจากบริบททางสังคมที่แตกต่างกัน

สำหรับรูปแบบการรักษาศิลป 5 ของชุมชนในตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญให้ข้อมูลตรงกันว่า รูปแบบที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาพฤติกรรมการรักษาศิลป 5 นั้น ควรทำการรณรงค์อย่างต่อเนื่อง โดยให้พระสงฆ์เป็นผู้รณรงค์หลัก ให้ชี้แจงคุณและโทษของการรักษาศิลป 5 เนื่องจากประชาชนส่วนมากยังมีความเกรงกลัวต่อบาปและผลที่ได้รับจากการทำผิดศีล แม้จะเป็นผลในอนาคตแต่ก็มีอิทธิพลต่อจิตใจเป็นอย่างมาก เมื่อเห็นโทษของการทำผิดศีลแล้ว จะทำให้ไม่กล้าที่จะทำผิดต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กัญยรัตน์ รินศรี ที่ได้ศึกษารูปแบบและกระบวนการพัฒนาพฤติกรรมการรักษาศิลป 5 ของนักศึกษาสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพบว่า นักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ มีความรู้สึกต่อการทำผิดศีล เช่น รู้สึกสงสารที่ทรัพย์สินของผู้อื่นสูญหายมากที่สุด กลัวโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์มากที่สุด เห็นว่าสุรามีโทษมากบั่นทอนสติปัญญาทำให้ขาดสติ เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชันทอง วัฒนะประดิษฐ์ ซึ่งได้ศึกษาพุทธวิธีสร้างแรงจูงใจในการรักษาศิลป 5 พบว่า แรงจูงใจให้คนรักษาศิลปนั้นทำได้โดย 1) การใช้ประโยชน์จากความกลัวมาสร้างแรงจูงใจให้เห็นโทษและภัยของการละเมิดศีล และ 2) การใช้ประโยชน์จากความเชื่อเรื่องกรรมนำมาสร้างแรงจูงใจโดยจุดมุ่งหมายเพื่อนำไปสู่การบรรลุธรรม นอกจากนี้ กัลยาณมิตรยังมีบทบาทที่สำคัญในการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามศิลป 5 อีกด้วย ทั้งนี้ต้องรู้วิธีการสร้างแรงจูงใจเพื่อให้เหมาะสมกับความเชื่อพื้นฐานของแต่ละบุคคล และขยายผลไปสู่ชุมชนเป็นสังคมที่มีความสุข

นอกจากนั้น รูปแบบการรักษาศิลป 5 นั้น จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในชุมชน ทั้งบ้าน วัด และหน่วยงานราชการ ที่เรียกว่า พลังบวร เป็นการประสานความสามัคคีและขับเคลื่อนไปอย่างเป็นเอกภาพ มีทิศทางเดียวกัน โดยสามารถประยุกต์หลักปธาน 4 คือ ห้ามปราม ป้องกัน รักษาและต่อยอด มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนารูปแบบการรักษาศิลป 5 ของชุมชนในตำบลปากช่อง เพื่อให้ผลการดำเนินงานตามนโยบายหมู่บ้านรักษาศิลป 5 ประสบความสำเร็จยิ่งขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสันติวัชรกิจและคณะ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศิลป 5 เพื่อชุมชนสันติสุข : กรณีศึกษาชุมชนบ้านโนนดุม จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งผลการวิจัยพบว่า การขับเคลื่อนนโยบายหมู่บ้านรักษาศิลป 5 ด้วยดำเนินการตามหลักการ 4 ส. คือ 1) ใส่ใจของผู้นำ คือ การเอาใจใส่ของผู้นำ 2) สืบหาสาเหตุและสร้างการมีส่วนร่วม 3) สันติ



สนทนา คือ การใช้กระบวนการสันติสนทนาในการเปิดพื้นที่เพื่อให้การพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และ 4) สืบสานแผนงานอย่างต่อเนื่อง คือ การลงมือทำตามเป้าหมายที่มาจากความร่วมมือในการแสดงความคิดเห็น กำหนดโครงการและกิจกรรม ร่วมถึงกติกาต่างๆ ร่วมกัน

### ข้อเสนอแนะ

วิธีการรักษาศิล 5 ตามนโยบายของโครงการหมู่บ้านรักษาศิล 5 เป็นนโยบายระดับประเทศที่มีการประสานความร่วมมือของทุกภาคส่วนและมีการดำเนินการต่อเนื่องมาหลายปี แต่สภาพชุมชนซึ่งเป็นผลลัพธ์ของโครงการยังมีสภาพไม่แตกต่างไปจากก่อนการดำเนินโครงการ กล่าวคือ วิถีชุมชนไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต การฆ่าสัตว์บริโภคในครัวเรือน การทุจริตในโครงการต่างๆ การทะเลาะเบาะแว้ง รวมทั้งการดื่มสุรา ยังปรากฏมีเหมือนเดิม ส่วนหนึ่งเกิดจากผู้รักษาศิลมาเป็นปกติได้สมัครเข้าร่วมโครงการและปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัด ส่วนผู้ที่มีพฤติกรรมกระทำผิดศีลมาโดยตลอดไม่ได้เข้าร่วมโครงการ ไม่ใส่ใจที่จะร่วมโครงการ จึงทำให้ไม่เห็นความแตกต่างระหว่างก่อนดำเนินนโยบายกับหลังดำเนินนโยบาย ผู้วิจัยจึงเสนอให้มีการคัดกรองกลุ่มเป้าหมายอย่างแท้จริงของโครงการ โดยตั้งเป้าลดการฆ่าสัตว์ ลดการอ้อมเหล้า มุ่งเป้าไปยังกลุ่มผู้ติดสุรา ผลิตสุรา จำหน่ายสุรา อย่างจริงจังและมีการวัดผลประเมินอย่างเป็นรูปธรรมกันต่อไป

### เอกสารอ้างอิง

- กันยารัตน์ รินศรี. (2561). “ศึกษารูปแบบและกระบวนการพัฒนาพฤติกรรมรักษาศิล 5 ของนักศึกษาสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่”. รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช).  
ชั้นทอง วัฒนะประดิษฐ์. “พุทธวิธีสร้างแรงจูงใจในการรักษาศิล 5”. วารสารจิตวิทยา มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต. ปีที่ 5 (มกราคม-มิถุนายน 2558): 1-15.
- พระชัยพิพัฒน์ โชติโก (แสนทวงษ์). (2555). “การปฏิบัติตามหลักศีลห้าของผู้นำครัวเรือนในชุมชนตะเคียนทองอำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2546). สลายความขัดแย้ง นิติศาสตร์-รัฐศาสตร์-เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ (แช่หลี่). (2558). “การสร้างความปลอดภัยของสมานฉันท์ด้วยการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศิล 5 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหานิกุล ปลัดสังข์ และวิชญ์ สุमितสุวรรณค์. “การรักษาศิล 5 กับการสร้างสันติสุขในสังคมไทยให้ยั่งยืน กรณีศึกษาหมู่บ้านรักษาศิล 5 ในจังหวัดขอนแก่น”. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2560): 43-56.

รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 7 “วิถีพุทธ วิถีชุมชน รากฐานชีวิตที่มั่นคงเข้มแข็งสังคมก้าวหน้าในสังคมวิถีใหม่”  
วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2564 ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาบุญเลิศ อินทปถโว. “หมู่บ้านรักษาศีล 5 : รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน  
ของสังคมไทย”. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (ฉบับพิเศษ เมษายน-มิถุนายน  
2560 ): 435-448.

พระมหาสาทร ธมมาทโร (บุญชุษะ). “หมู่บ้านรักษาศีล 5: รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างการดำรงชีวิต”.  
วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ 13 ฉบับพิเศษ เล่มที่ 3 (มิถุนายน 2560): 80-88.

พระวิมาน คมภีร์ปถโว (ตรีกรมล). (2555). “การศึกษาวิเคราะห์ศีล 5 ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ”. **คุณ  
นิพนธ์พุทธศาสตร์ศึกษบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ  
ราชวิทยาลัย.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. (2551). **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริเฉทที่ 5 เล่ม 2**. พิมพ์ครั้งที่  
4. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ.

พุทธทาสภิกขุ. (2536). **สันติภาพของโลก**. กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา.

\_\_\_\_\_. (2539). **ทาน ศีล ภาวนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.  
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วณิฎา ศิริวรสกุล และวัชรินทร์ อินทพรหม. “รูปแบบการขับเคลื่อนนโยบายหมู่บ้านรักษาศีล 5 ให้ประสบ  
ความสำเร็จ”. **วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยธนบุรี**. ปีที่ 12 ฉบับที่ 29 (กันยายน-ธันวาคม 2561): 203-  
209.

วสิน อินทสระ. (2544). **สาระสำคัญแห่งวิสุทธิมรรค**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2538). **เบญจศีลเบญจธรรม (หลักสูตร ธรรมศึกษา ชั้นตรี)**.  
พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ไสว มาลาทอง. (2542). **คู่มือจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมศาสนากระทรวงศึกษาธิการ.

สำลี รักสุทธี. (2549). **ศีลสุดยอดวินัยของศาสนาพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา.

สุภาพร วีชรคุปต์. (2558). “พฤติกรรมการรักษาศีล 5 ของประชาชนในหมู่บ้านรักษาศีล 5 นำร่อง อำเภอเมือง  
สระแก้ว จังหวัดสระแก้ว”. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารทั่วไป**. วิทยาลัย  
การบริหารรัฐกิจ: มหาวิทยาลัยบูรพา.